

Валентина ЧЕРНОБУК

старший викладач

кафедри теорії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА У ЗАХИСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Триваюча війна в Україні, яка розпочалася у 2022 році, суттєво вплинула не лише на безпеку держави, а й на функціонування її інституцій, зокрема у сферах військового самоврядування та захисту соціальних прав військовослужбовців. Повага до прав військовослужбовців – групи населення, яка має особливі умови служби, підвищений ризик та обмежений доступ до стандартного правового захисту, – стала нагальною проблемою.

Незважаючи на зусилля країни щодо створення правових рамок для військової служби, на практиці часто спостерігаються порушення. На цьому тлі зростає суспільний запит на створення незалежного органу для контролю за дотриманням прав військовослужбовців, в тому числі й соціальних прав, оперативного реагування на порушення та розробки рекомендацій, що враховують їхні інтереси.

Військовослужбовці часто стикаються з різноманітними соціальними проблемами, які безпосередньо впливають на їхнє життя та добробут, такими як соціальне забезпечення, компенсація, житло тощо. Коли їхні права порушуються або не реалізуються повністю, правовий захист є важливим для відновлення справедливості.

Соціальний захист військовослужбовців слід розуміти як «діяльність (функцію) держави, яка спрямована на створення системи правових та соціальних гарантій, що забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних та духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого характеру їхньої служби та їхнього статусу в суспільстві, підтримку соціальної стабільності у військовому середовищі».

Для кращого захисту соціальних прав військовослужбовців у збройних силах було створено офіси омбудсмена. Зміцнення цих інституцій ґрунтується на посиленні цивільного та демократичного контролю над збройними силами, забезпеченні кращого захисту прав військовослужбовців через ефективніші механізми подання скарг та апеляцій, а також створенні незалежного механізму нагляду для моніторингу процедур, практики та політики у збройних силах [1, с. 35].

В сучасних умовах надзвичайно важливим є захист соціальних прав військовослужбовців. Такий захист включає забезпечення житлом, медичним обслуговуванням, грошовими виплатами, пільгами, а також соціальною

підтримкою у разі втрати працездатності, безробіття або старості. При порушенні прав військовослужбовець може звернутися до військового омбудсмана.

Створення і функціонування інституту омбудсмана відкрило нову главу у відносинах між державою і громадянами, між владою та військовослужбовцями. Поряд з традиційними механізмами захисту прав і законних інтересів громадян інститут омбудсмана добре відомий у світовій практиці.

Сьогодні військовий омбудсман – представник із захисту прав військовослужбовців, який діє незалежно від ланцюга командування та політичного впливу. Численні приклади успішного впровадження таких механізмів існують у всьому світі, зокрема в таких країнах, як Німеччина, Норвегія та Канада, де військовий омбудсман виступає посередником між військовими, суспільством та державою. Швеція була першою країною у світі, яка заснувала цю установу, основною метою якої було обмеження влади монарха.

Ставлення держави та її інституцій до прав людини чітко відображає природу існуючої політичної системи. Тільки тоді, коли права людини поважаються та пріоритетні на практиці, а не лише на словах, таку державу можна назвати демократичною та правовою. Тому необхідно створити нові механізми, засновані на сучасному законодавстві, та вдосконалити існуючу практику, щоб громадяни могли оперативно та ефективно захищати свої права та законні інтереси від порушень.

Удосконалення процедур і механізмів захисту прав і свобод особистості є найважливішим завданням демократичної держави. Незважаючи на існування ряду судових, політичних та громадських можливостей для захисту прав людини в сучасних конституційно-демократичних системах, громадяни в даний час недостатньо захищені від адміністративних зловживань.

Соціальне забезпечення надає військовослужбовцям пільги, компенсації та іншу допомогу, необхідну для їхнього благополуччя. Це включає житло, охорону здоров'я, грошові виплати та соціальні послуги, які безпосередньо впливають на рівень життя та стабільність військовослужбовців. Належне соціальне забезпечення гарантує, що військовослужбовці отримують належну підтримку для задоволення своїх потреб та подолання ризиків, пов'язаних з їхніми обов'язками. Воно також допомагає покращити їхнє моральне та психічне здоров'я, що є важливим для підтримки їхньої боєздатності та мотивації. Гарантії соціальних прав підтримують довіру громадськості до держави та її інституцій і сприяють справедливому ставленню до тих, хто служить нації.

Відносини окремого громадянина з адміністрацією в більшості випадків ускладнюються безліччю правил, які йому практично невідомі, але які в значній мірі впливають на нього. Ця проблема з кожним днем стає все більш очевидною через втручання бюрократичного апарату в державні справи.

Інститут військового омбудсмана в житті військовослужбовців необхідний для усунення всіх недоліків і помилок в управлінні. Але його діяльність не повинна супроводжуватися безліччю порушень закону. Інститут омбудсмана виявився надзвичайно корисним, оскільки він діє на користь громадян та самої адміністрації.

Інститут омбудсмана є допоміжним механізмом захисту прав людини і громадянина в правових системах сучасних держав. Основним завданням діяльності омбудсмена є правозахисна функція. Це дозволяє включити його в список правоохоронних органів поряд з парламентськими, судовими, адміністративними та іншими формами контролю і нагляду.

Військовий омбудсман, здійснюючи свої контрольно-наглядові та правозахисні повноваження, не тільки сприятиме ефективному захисту прав військових, а й пом'якшить суперечності [3].

Конституційно-правова практика дозволяє класифікувати омбудсмана як орган, що здійснює законодавчий контроль, хоча тільки таке розуміння обмежує сферу сучасного сприйняття правозахисної організації, яка легко трансформується в правові реалії конкретної держави.

Інститут омбудсмана відрізняється від інших державних органів тим, що розглядає справу не тільки з точки зору дотримання закону про рішення і дії адміністрації, а й з точки зору доцільності і «належного управління». У процесі діяльності омбудсмана виникає парадоксальна закономірність. З одного боку, він критикує державний апарат управління і методи управління, з іншого – результати його професійної діяльності призводять до узгодженості всієї державної системи. Інститут омбудсмана дуже різноманітний за своїми зовнішніми проявами, але його завдання зводяться до підтримки довіри між громадянами та органами влади.

Інститутові військового омбудсмана належить важлива роль у протидії зловживанням та іншим правопорушенням у збройних силах, а також у створенні умов для того, щоб діяльність збройних сил була підзвітною суспільству з одного боку й прозорою для суспільства – з іншого боку [2].

Отже, інститут військового омбудсмана є ключовим елементом демократичного цивільного контролю над збройними силами. Військовий омбудсмен сприяє повазі до прав людини, забезпечує верховенство права у війську та зміцнює довіру. Невід'ємними передумовами ефективності роботи офісу військового омбудсмана є інституційна та оперативна незалежність, яка має бути гарантована законом. Захист прав військовослужбовців є життєво важливим викликом, який охоплює широкий спектр питань – від соціального забезпечення та належного медичного обслуговування до запобігання та боротьби з неправомірними діями військового командування. Наприклад, системи військових омбудсманів базуються на світовому досвіді та не є новими для Канади чи більшості європейських країн. В Україні після початку повномасштабного вторгнення стало зрозуміло, що існуючі механізми, зокрема військова прокуратура, гаряча лінія Міністерства оборони та судовий

захист, були нефункціональними та неефективними у реальному захисті прав військовослужбовців. Тому виникла нагальна потреба у створенні нової, незалежної та неупередженої інституції, яка не замінила б існуючі системи, а служила б додатковим і, можливо, більш ефективним інструментом для вирішення цих питань.

Список використаних джерел

1. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил. Київ: DCAF, 2015. 162 с.
2. Запровадження інституту Військового омбудсмена. URL: <https://notorture.org.ua/article/740>.
3. Марцеляк О. В. Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Т. 1, № 81. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312919>
4. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання діяльності Військового омбудсмана. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33630.pdf>.

Анатолій ШИЯН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Однією із слідчих (розшукових) дій, яка проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, є слідчий експеримент. Згідно з частиною 1 ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), слідчий, дізнавач, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1].

Зазначена слідча (розшукова) дія проводиться зі свідком, потерпілим, підозрюваним. Крім цього, до її проведення можуть бути залучені спеціаліст, адвокат свідка, захисник підозрюваного, представник потерпілого.

Актуальними у цьому взаємозв'язку є питання гарантій захисту прав осіб, з якими може проводитися слідчий експеримент – свідка, потерпілого та підозрюваного, а також інших осіб, які беруть участь у ньому.

Системний аналіз положень КПК України, які стосуються проведення цієї слідчої (розшукової) дії, свідчить про закріплення в законі таких основних гарантій захисту прав згаданих учасників.